

KOLLÁR JÓZSEF-LÁZÁR TIBOR

A jászsági cigányok

A 15. században a királyi Magyarországon már általánosan ismertek voltak a cigányok, a Jászság azonban a hódoltság koráig megőrizte elzárkózását mindenféle más etnikumtól. A cigányság Magyarországra történt bevándorlásának második üteme, mely a 18. században következett be, már a Jászságot sem kerülte el. Hogy miként sikerült a cigányságnak betagozódnia ebbe a korábban teljesen elzárt tömbbe, ahhoz a jász társadalom struktúrájának történelmi változásait kell megvizsgálni.

A jász társadalom tagolódása

A 13. századi betelepüléstől kezdve egészen a 18. századig a jász társadalom egységes képet mutatott. Bár a letelepült jászok között is megfigyelhető bizonyos rétegződés (szálláskapitányok, parasztok, megvásárolható nemesi cím), ez mégsem azonosítható a magyar társadalom nemes jobbágy viszonyával. Mindenki részesült a jász kiváltságokban, a szabad községi föld birtokosa volt, nem fizetett földesúri adót, nem robotolt, vám- és harmincad kedvezménye volt, s csak csekély királyi adóval, illetve katonáskodással tartozott a nádoron keresztül uralkodójának.

A török kiűzése után új népességelemek jelentek meg a megfogyatkozott lélekszámú kiváltságos területeken. A Jászság - a *ius armorum* alapján - a Német Lovagrend kezére került, de 1745-ben a lakosok önerőből megváltották földjüket és kiváltságaikat. A jászkun redemptiónak (megváltásnak) messzemenő társadalmi és gazdasági következményei lettek, melyek a cigányság bevándorlására is hatottak. A redemptio tulajdonképpen tovább homogenizálta a társadalmat, de egyben magában hordozta a hierarchizálódást is, mivel olyan zárt társadalmi réteg alakult ki, amelybe utólagosan csak jelentősebb vagyoni birtokában lehetett bejutni (redemptusok-irredemptusok).

Az 1745-ös megváltás után erős migráció indult meg, de már nem a vagyonos elemek szivárogtak be a jász társadalomba, hanem a szegények. Így a társadalom kettévált: a meghatározó és nagy tömegű jász jogú polgárra és kiszolgáltatott, kis százalékot kitevő (legalábbis kezdetben) „gyüttment”-re, a jász jogokban nem részesülő idegenekre. Ez az igen merev megkötés csak a redemptiót követő időszakban alakult ki, és a földek tagosításáig, illetve a Jászkun Kerületek 1876. évi (XXXII. tc.) megszüntéig volt érvényben, de a közmegítélés még jóval később is háttérbe szorította az idegent. A „gyüttment”-eket, a jászsági társadalom jogilag legalacsonyabb rangú társadalmi rétegét minden új jövevény, szolga, béres, cseléd és a cigányok egész közössége jelentette. Sőt, idetartoztak a görög kereskedők és a 19. század közepéig kitiltott zsidók is.

A cigányság betagozódnia

A cigányok önálló közösséget alkottak, s Mária Terézia 1766-os cigányrendeletének értelmében a hatóságok előtt a vajdájuk felelt értük. Más területek cigányaival, jövevényekkel nem érintkezhetek, ilyeneket nem fogadhattak be maguk közé. A 18. században a Jászságban egész sor cigányokkal kapcsolatos oklevél keletkezett. A megélénkült oklevélírás két dologra utal:

a) Felerősödött a központi rendszabályozás, az az állami cél, hogy az adóalanyok számának növelése érdekében a cigányokat - akár telekadással is - le kell telepíteni mindenáron. Arra, hogy ezt a királyi rendeletet nem jó szívvvel fogadták, az utal, hogy a

rendeletet a Generális Gyűlések egyetértésével a jászhun kapitány megcsonkította. Kihagyta belőle a jobbágytelken való letelepítést, s elsősorban a biztonsági és a rendszabályozó, valamint Isten-félelemre utaló részeket továbbította a községeknek.

b) A 18. század végén szükségszerűvé vált az egyre nagyobb számú cigánysággal való törődés. A problémát meg lehetett volna úgy is oldani, hogy kitoloncolják őket a Kerületből (mint azt sok város és vármegye meg is tette), de a helyi hatalmak a letelepítés mellett voksoltak. Igaz, hogy az „új magyarokkal” szemben eléggé erélyesen léptek fel. 1774-ben Dósa Pál jászkun kapitány például elrendelte, hogy a cigány gyerekeket adják oda más községek magyar családjainak, majd 1777 után-a királyi rendeletek értelmében - a Jászság és a két Kunság között történt meg a cigány gyermekek „cseréje”. Ezzel együtt azonban lehetőséget teremtettek a cigányoknak arra, hogy jász földön maradjanak. Sőt, a Jászság potenciáljában olyan erők rejtlettek, hogy a társadalom legalján elhelyezkedő (de elhelyezkedő) cigányság ebből hasznot tudott húzni. Megmaradásuk, sőt szaporodásuk kulcsa a hallgatólagos tolerancia mellett a környezet, a jász társadalom igényében rejtett. S ez az igény a tradicionális cigány foglalkozásokkal állt kapcsolatban, melyeket a befogadó gazdátársadalom fel tudott használni.

A jász ember a földhöz kötődött, a földdel kapcsolatos tevékenységekhez értett, s csak azokat értékelte. A többi mesterséget pedig üzőikkel együtt kevesebbre tartotta. Ezen őstermelői társadalomban a kereskedők és iparosok száma - főleg a 18. században - még kevés, és az is idegen etnikumú. A kereskedők kezdetben görögök, majd hosszas küzdelem után, a 19. század közepétől, zsidók (1840: XIX. tc.). A 18-19. századi híres jászsági kisipar a hagyományos, a mezőgazdasági termékeket hasznosító ágazat volt (csizmadia, szücs, cipész, szűrszabó, takács stb.), illetve a 19. század utolsó harmadában a polgárosult igényeket kielégítő új iparágak (órás, aranyműves, cukrász, borbély). Itt jutott hely a tradicionális cigány munkáknak is. A legtöbb faluban a *kovács, szegkovács, üstfoltozó, csengő és harangöntő, vándorköszörűs, egyéb vas- és pléhmunkával* kapcsolatos tevékenységek üzője cigány. Hozzá kell tenni, hogy ez a foglalkozási csoport kevésbé volt jellemző a jász falvakban, hasonlóan a famegmunkálással kapcsolatos tevékenységekhez: a *fakanálkészítő, teknővájó, kosárfonó*. A legtöbb cigány férfi az akkori „építőiparban” dolgozott, akár csak ma.

A 18. századi jász házak putrik, illetve putri jellegűek, melyeknek anyaga jórészt sár és vályog. Az építőanyag egyneműsége érthető ismerve a Jászság természeti földrajzát -, még 1930-ban is a házak 87,2%-a sár és vályog. Fáért is több kilométert kellett szekerezni a Zagyva, a Tisza árteréhez vagy a Mátra erdőségeihez.

Mais jellegzetes képei közé tartoznak a jász településeknek a falvakat körbevevő egykori vályogvető gödrök, melyek sokáig gátat szabtak a kétbeltelkes-ólas-kertes települések terjeszkedésének. Még a 19. század közepén is a jász falvak lakosságának többsége építkezéskor a vályogvető cigányokhoz fordult építőanyagért vagy bármiféle (kemencekészítés, tapasztás stb.) *sármunka* elvégzéséért. A 18-19. században a jász községek nagy része elnyerte a mezővárosi rangot, három-négy országos vásártartási joggal. E nagyhírű városoknak éppúgy a színes ruhás, szekeres, kupeckedő oláh cigányok állandó résztvevői voltak, mint a vásár biztonságát vigyázó magyar cigány örök. A prosperáló települések szolgáltató funkcióit is cigányokkal töltötték be, főleg a várossá növe Berényben, Apátiban és Árokszálláson. A munkák többsége bizonyos fokig robot jellegű volt, a városi tanácsok velük szemben földesúri jogokat gyakoroltak: például levélhordás, középületek rendben tartása, tisztítása. Ők készítették a fegyvereken kívül a büntetés-végrehajtáshoz szükséges eszközöket, a kínzószerszámtól a kalodáig, bilincsig. Általában ők teljesítették fegyőri, hóhéri, sintéri feladatokat is. A leginkább tisztelt foglalkozás a zenésze volt. Az érvényesülés szinte egyedüli útja a muzsikussá válás volt, a zeneismeret még a legegyszerűbb falusi zenészeknek is relatív társadalmi rangot jelentett. Minél nagyobb volt a település, annál több kocsmát szolgált ki a jász gazdák, valamint a gyakori vásárookra és heti piacokra

odasereglett emberek igényeit, így több cigányzenekar is működött egyszerre a faluban. Voltak első- és másodrangú bandák, akik a fővárosba vagy Szolnokra is el-eljártak zenélni. Több híres cigányzenekar vagy cigányzenész szülőföldje volt a Jászság, még a 19. században is. (Itt született például Rácz Aladár cimbalomművész is.) A 20. század elejétől kezdve azonban már nem volt ismeretlen, hogy idénymunkák idején cigány napszámosokat fogadtak fel a gazdák.

Az 1893. évi országos cigányösszeírás

A jászsági cigányság száma rohamosan növekedett. 1850-ben 847 főt, 1893-ban pedig már 1730 főt regisztráltak. A jól olajozott bürokrácia a Monarchiában 274 940 cigány származásút számlált. A történelmi Magyarország 63 vármegyéje között Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, a cigányság összlakosságán belüli arányát vizsgálva a 36. helyet foglalta el. Egyes jász településeken a cigányság száma olyan magas volt, hogy e községek egy csoportba kerültek Magyarország legnagyobb városaival.¹

A jászsági cigányság aránya az alsó járásban jóval magasabb volt (2,4%), mint a felső járásban (1,8%). Emellett településenként is igen differenciáltak az értékek. Azonban nemcsak a jászsági járásokban volt magas a cigányság aránya, hanem a szomszédos északi, illetve északkeleti megyék járásaiban is. Ez megerősíti azt a tényt - amit már az 1699-es Pentz-féle, illetve a 18. századi összeírások névanyagából is leszűrhetünk -, hogy a Jászság újratelepítése és ezzel párhuzamosan a cigányság 18. századi betelepülése a történelmi Magyarország északi peremterületeiről történt, olyan megyékből (Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád stb.), amelyekben ma is igen magas a cigányság száma és aránya.

A magyar cigányok az alig néhány %-ot kitevő vándor oláh cigányoktól már a 19. században is élesen különböztek életmódjukban, társadalmi szerkezetükben, foglalkozásaikban, de más volt a magyar többség viszonyulása is az oláh cigányokhoz. A jászsági cigányok már 1893-ban túlnyomórészt *romungrók*, azaz cigányul nem beszélők voltak. Az ősi (ind, iráni, örmény, görög elemekből álló) nyelv eltűnt, amit az erős központi intézkedések is elősegítettek. (Jászapáti város például 1761-ben a cigány nyelv használatát rendeletben tiltotta meg.)

A Jászság településeinek összlakossága és cigány népessége 1893-ban és 1990-ben:

Település	1893			1990		
	Lakosság	Cigány népesség	Cigány népesség %-ban	Össz. lakosság	Cigány	Cigány népesség %-ban
1. Jászberén	24 331	233	0,95	30 000	480	1,6
2. Jászapáti	10 401	362	3,4	10 052	1262	12,5
3. Jászárokszállás	11 189	129	1,1	9 221	367	4
4. Jászladány	8 149	213	2,6	630	1 097	16,5
5. Jászkisér	5 973	271	4,5	6 222	820	13,1
6. Jászfényszaru	4 783	126	2,6	6 104	755	12,3
7. Jászalsó-szentgyörgy	4 326	172	3,9	4 280	214	5
8. Jászfákóhalma	-	-	3	200	241	7,5
9. Jászdózsa	-	-	-	2 457	26	1,05
10. Jászfelső-szentgyörgy	-	-	-	2 002	381	19
11. Jásztelek	-	-	-	1 798	333	18,5
12. Jászszentandrás	-	-	-	3 202	0	0
13. Jászboldogháza	-	-	-	2 009	0	0
14. Jászivón	-	-	-	496	0	0
15. Jászágó	-	-	-	902	0	0

Összesen	88 575	5 983	6,75	79 575	5 976	111,05
----------	--------	-------	------	--------	-------	--------

Az északi peremterületek felől érkező folyamatos bevándorlás mellett az 1760-as években Erdélyből is történt egy kisebb betelepedés a Kiskunságba és szórványosan a Jászságba is. Nyelvükben már több volt a román dialektus, ami persze nem változtatott azon, hogy nyelvileg ők is asszimilálódtak.

A 19. század második felének nagy oláh cigány (úgynevezett *vlashiko rom* beáramlása-mely 1857 után Moldvából és Havasalföldről indult kevésbé érintette a kerületeket, hiszen 1893-ban a román jövevényszavakkal gazdagított eredeti nyelvet beszélők száma minimális volt. A századfordulón a Bánságból bejövő, nyelvében elrománosodott, úgynevezett *vlachoromok* vagy *be(j)ások* sem érintették tömegesen a Jászságot.

A cigányság társadalmi tagolódása az 1893. évi összeírás alapján

A cigány társadalmak még a 19. században is csak horizontálisan tagoltak: A vertikális tagolódás jelei halványan ugyan mutatkoztak, de ez is csak a letelepült magyar cigányoknál figyelhető meg. Az ősi matriarchátuson alapuló szabad, kötetlen életmódú, vérségi kapcsolatokon nyugvó nemzetségi társadalom leginkább csak az oláh cigányoknál (*vlashiko rom*) maradt meg a 19. század végére. A zárt közösségekben vándorló családoknál - melyekhez hozzákapcsolódott egy távolabbi vérségi kötelék is - tulajdon nem alakulhatott ki, a munkamegosztás csak a családon belül formálódott. Ez a törzsi-nemzetségi szervezet sokban hasonlított az indiai kasztrendszerhez. Többnyire a törzsekben belül házasodtak, mindenki a saját törzsére volt büszke. A törzsek térben és időben való eltávolodása sajátos dialektust is kialakított. Egy-egy törzs egy-egy foglalkozási ágat folytatott - de ettől függetlenül egy törzsen belül is űztek különböző mesterségeket -, így a törzsi nevek egyben ma foglalkozásnevek is.²

A 25-32 kocsiból álló karavánok vezetői a vajdák voltak, de őket nem választották, hanem kimagasló képességeikkel tűntek ki. A többiek hallgattak vezetőikre, és ők hívhattak össze alkalmi törvényszéket is. Sok helyen (lásd: Jászkun Kerületek rendelete) a hatóságok nevezték ki a vajdát, aki kapcsolatot teremtett a cigányok és a helyi legfelsőbb szervek között. Általában tudott írni, olvasni, tekintélye volt, szavahihető ember hírében állott, és választékosan tudott beszélni.

A magyar nyelvű cigányoknál a cigányság legfelsőbb rétege még mindig a muzsikus volt, itt is voltak „kottista”, elsőrangú és voltak másodrangú bandák. Akiket még a harmadrangú bandákba se fogadtak be, azok vályogvetéssel, tapasztással stb. keresték meg kenyerüket. Az 1893-as összeírás szerint a cigány férfidolgozók 30-35%-a zenész volt.

A jászsági cigányok másik megélhetést nyújtó foglalkozási ága a sármunka. A férfiak 10-15%-ának nyújtott munkaalkalmat, s ez szintén magasabb volt az országos átlagnál. 1893-ban már viszonylag sokan (1-5%) vállaltak időszakos mezőgazdasági munkát jász gazdáknál. Feltűnően kevés cigány foglalkozott a vas- és fémmunkával (1-5%) és a famegmunkálással (1% alatt). Ez egyrészt a nyersanyag-szegénységre, másrészt a lassan megizmosodó kisiparos rétegre utal. Hozzájárult ehhez az a tény is, hogy a múlt század végi nagyipari termékek Magyarország minden pontjára eljutottak, így a cigányok sokszor elestek a korábbi munkalehetőségektől. A demográfiai robbanással pedig az addig is igen magas születésszámú katolikus jászoknál rohamosan emelkedett a természetes szaporulat. Egyoldalú agrárbeállítottságuk miatt nem voltak képesek munkaalkalmat és megélhetést nyújtani az elszegényedett tömegeknek, így megindult a magyar népesség elvándorlása, amely 1945 után még jobban felerősödött.

1945 után a gazdasági szerkezetváltással a népesség lényegében csak a Jászságon kívül talált munkát. (1945 előtt csak két jelentős nagyüzem volt a Jászságban: a jászsákóhalmi

Gubicz-féle ekegyár és a jászalsószentgyörgyi Kerekes-féle ekegyár.) A tanyák felszámolása, a téeszésítés is olyan tényezők, amelyek a hagyományos jász társadalom utolsó elemeinek eltűnése irányába hatottak; a településekre a tartós elvándorlás lett a jellemző.

A jászsági cigányság is fokozottan szembesült ezekkel a problémákkal. A második világháború idején egy részüket deportálták, elpusztították. Az itthon maradottakat vagy az esetleg visszatérőket nem rehabilitálták, nem ismerték el nemzetiségnek, a földosztásból s azután a téeszésítésből kimaradtak. Egyedüli munkalehetőségük a nagyipari segédmunka lett volna, de a Jászságba nagyipar nem települt. Az 1945-öt követő gazdasági fejlődés során a tisztán mezőgazdasági jellegű Jászság leértékelődött, hátrányos területnek számított. Ennek következtében a terület népessége elvándorlás és természetes fogyás miatt csökkent, másrészt a cigányság aránya odavándorlásuk és természetes szaporodásuk révén nőtt. Ezzel párhuzamosan a falvakon belül kibontakozott a cigány népesség szegregációja. Ez nem azt jelenti, hogy ismét faluszéli cigánytelepek jönnek létre - hiszen az 1990-es tanácsi cigányösszeírás is azt bizonyította, hogy a 15 jász településből (melyből 11 a cigánylakta) a szociális követelményeknek csak három telep nem felel meg, és a telepen lakó cigányok száma is csak 271 fő (4,7%) -, hanem azt, hogy az elhagyott vagy kihalt házakat a cigányok felvásárolják. A magas természetes szaporodást megtoldja a cigány népesség bevándorlása, melyet a település adottságai is meghatároznak.

A jászsági cigányok népesedési mutatói

A 11 cigányok lakta jász településben 1990-ben 5 983 cigány él, ami az összlakosság 6,75%-át jelenti. Az egykori jászsági alsó- és felsőjárás tekintve számuk 476 (1 730 főről 8 241 főre); arányuk 3,2, 2,2%-ról 7,03%-ra nőtt. Amíg a cigányok száma Magyarországon minimum hétszer lett több, mint a múlt század végén (65 000-500 000), addig a megyében 530, a Jászságban pedig csak 400-500%-kal nőtt. Tehát a dualizmus korában a Jászság cigány lakosságának aránya relatíve magasabb volt, mint ma. 1893-ban feltűnő volt, hogy a jászsági alsójárásban (keleti, délkeleti) nagyobb volt a cigányok száma, mint a központi és nyugati Jászságban, a felsőjárásban. 1990-re ez a területi eltérés csökkent.³

A cigányság demográfiai helyzetét a magas születés és az alacsony halálozás jellemzi. A jászsági cigányság természetes szaporodása azonban településenként is igen eltérő képet mutat. Jászkisér cigány lakosságának természetes szaporodása például az utóbbi tíz év átlagában 3,3% volt, míg Jászalsószentgyörgy 1,4%. A viszonylag magas születésszámot a cigány szülő nők magasabb aránya is jelzi. Jászapátiban 1981-ben és 1991-ben a szülő nők 30,5%-a, illetve 37,9%-a cigány származású volt. Általánosságban azonban azt mondhatjuk, hogy a jászsági cigányság természetes szaporodása az utóbbi években stagnált, sőt sok helyen csökkent. (Kivétel például: Jászapáti, Jászkisér, Jászladány.)

A nem cigány társadalomban a nők magasabb számával szemben a cigány társadalmakra a férfiak túlsúlya jellemző. A Jászságban - a férfiak kicsivel nagyobb számával - eléggé kiegyenlítődött ez az arány (a cigányok 50,5%-a férfi, 49,5%-a nő), 1 000 cigány férfi lakosra 979 cigány nő jut. A nők nagyobb száma általában az előregedő társadalmak jellemzője, a cigány társadalmakra a fiatal korosztály magas aránya utal. A Jászságban a cigány népesség 38%-a 15 éven aluli fiatal. Ez az érték megegyezik India, Brazília vagy Egyiptom korstruktúrájával. Összehasonlítva azonban a megye nem jász településeinek cigányaival, elmondhatjuk, hogy alacsonyabb a fiatakorúak és magasabb az időskorúak aránya (0-15 évesig 38%, illetve 46,6%; 60 év felett 8,8%, illetve 2,4%). A jász települések cigány társadalma tehát „öregebb”, mint Jász-Nagykun-Szolnok megye többi településén.

A Jászság 15 településéből 1988-ig csak egy város emelkedett ki (Jászberény), így a terület városodási foka jóval az országos átlag alatti. Ez az elmaradott falusi térség - a már említett okok miatt - kedvező talaj t jelentett a cigányság megtelepedésének. A jászsági

cigányság (1988-ig) 92%-a falvakban lakott, Jászapáti várossá avatása (1988) után is csak 30,2%-a volt városlakó cigány. Jászárokszállás 1991-ben történő várossá avatását követően pedig 36,2% a városlakó jász cigány, mely országos átlag alatti érték, hiszen az 1893. évi 13,3%-ról napjainkra 41,1%-ra emelkedett az urbánus cigány lakosok aránya.

A cigányság foglalkoztatása és kulturális helyzete

A cigányok foglalkozási szerkezete jórészt napjainkban is a tradicionális cigány munkáknak felel meg. A 15 jászági település tényleges munkaképes korú, állandó munkaviszonyban levő cigányainak kétharmada ma is az iparban (43,8%) és építőiparban (24,4%) dolgozik. 14,9%-uk termelőszövetkezeti tag, ami viszonylag magas érték, és egy kicsit meglepetéstartó is, mert az adott munkalehetőségektől függően településenként jelentős különbségek vannak. A kereskedelemben dolgozók száma jóval alacsonyabb, 4,27%, itt csak Jászberény emelkedik ki. Az állandó munkaviszonyban levő cigányok közül a többi foglalkozási ágban dolgozók már csak elenyésző százalékot képviselnek: közlekedésben, hírközlésben 3%; önálló engedélyes munkával 3,9% foglalkozik, és a városgondozás területén 1,4% dolgozik. Egyéb mezőgazdasági munkát 2,58%, közhasznú munkát pedig 1,09% végez.

A cigányok mai társadalmi rétegzettségét tekintve megállapítható, hogy hiányzik a Jászágból az értelmiségi réteg, legfeljebb alkalmazotti státusban dolgoznak, igen gyér számban. Ezt az alacsony iskolázottsági fok okozza, és sajnos, a fiatal generációnál sem figyelhető meg lényeges javulás. 1990-ben a cigány munkaképes korúaknak csupán 8,5%-a tanul (263 fő), de a 14 év feletti tanulók közel egyötöde általános iskolákban.

1990-ben az összes jászági cigány tanulók közül csak két fő tanult felsőoktatási intézményben. Középfokon, tehát gimnáziumokban és szakközépiskolákban 87-en tanulnak, közülük 70-en két településről (Jászberény, Jászfényszaru) származnak. A szakmunkástanulók száma 76 fő. Nagyon sok a 14 év feletti tanuló az általános iskolákban. Egyes osztályokban a cigány tanulók aránya eléri az 50-70%-ot. Az előítéletes cigánykép egyik legfontosabb elemét a cigányság magas bűnözési statisztikája jelenti. Valóban, egyes esetekben a felnőttek ellen indított szabálysértési eljárásoknál magasabb arányt képviselnek a cigányok. Jászapátiban például a tankötelezettség mulasztási vétsége miatt indított szabálysértési eljárásoknál volt kimagasló a cigányok aránya: 82%, illetve a tulajdon elleni vétség esetében 47%. Kétségtelen, hogy az egyre romló életkörülmények miatt szaporodott a cigány bűnelkövetők száma.

A jászági cigányság és a magyar többség kapcsolatára utal a cigány nyelv és a cigányság felekezeti viszonyainak alakulása is. 1990-ben a megkérdezettek közül (5 983 főből) 151 fő vallotta azt, hogy beszél „cigány nyelven” (2,6%), de ezt sem lehet aktívan beszélt nyelvnek tekinteni. Ha településenként megvizsgáljuk, akkor a 151 főből 111-en a Jászág két északi peremközségében élnek (Jászfényszaru, Jászárokszállás), ami arra utal, hogy valószínűleg csak a 19. század elején vagy még később települtek be a Jászágba. A jászági cigányság - hasonlóan más területekhez identitástudatát, így ősi vallását is hamarosan elveszítette, és alkalmazkodott a szinte homogén katolikus többséghez, legalábbis formálisan, hiszen ezt már a 18. századi jász-kapitányi rendeletek is előírták számukra.

A jászági cigányság és a magyarság mai kapcsolatában van egy érdekes érintkezési pont, ez pedig a cigány és nem cigány vegyes házasságok számának növekedése. A 15 jász településen a vegyes házasságok száma 156 volt. Különösen sok cigány--nem cigány házaspár lakik Jászfényszaruban és Jászapátiban. (Jászapátiban körülbelül minden tizedik cigány házasság egyben vegyes házasság is.) Általában a magyar házaspár alacsony iskolázottsági fokkal - gazdaságilag a társadalom legszegényebb rétegeihez tartozik.

A cigány lakosság sajátosságai településenként

A továbbiakban településenként azokat az egyedi vonásokat szeretnénk bemutatni, amelyek az eddig felvázolt általános járszági képtől eltérnek. Mint említettük, az egykori alsójárásban a cigányság száma és össznépességen belüli aránya magasabb volt a múlt században, illetve nagyobb ma is, mint a felsőjárásban.

1. Az alsó járszági járás három legnagyobb településén élt már 1893-ban is legnagyobb számú cigány közösség. A Járszág második települése, *Jászapáti*, Jászberény után a legvárosiasabb külsővel bíró gazdag mezőváros, ahol már 1720-ban jegyezték fel cigányokat. A prosperáló város mindig is megélhetést nyújtott a szaporodó cigány népességnek: 1852-ben 210 fő, 1893-ban 362 fő (3,4%), 1990-ben 1 262 fő (13%). A jász települések közül itt a legmagasabb a fiatalok cigány népesség aránya: 44,6%-uk 15 év alatti, ami a jövőre nézve további cigány népességnövekedést jelent. A munkaképes korúak között nagyon kevés (23%) az állandó munkaviszonnyal bíró cigány, 12%-uk nem dolgozik, 34%-uk alkalmi munkából él, és 30 fő börtönben ült 1990 januárjában. Az építőiparban - Szolnokon, Budapesten és Jászberényben - 43,2% dolgozik. A településen 36 vegyes házaspár él, ami az összes járszági cigány - nem cigány vegyes házasság 23%-a.

2. *Jászladány* egyoldalú mezőgazdasági arculata miatt az egykor gazdag mezőváros - különösen a második világháború után - erősen visszafejlődött. Ma 630%-kal nagyobb a cigány népesség aránya az összlakosságon belül, mint a múlt század végén. A demográfiai robbanásra utal a korstruktúrája is: 40,7%-uk 15 év alatti. Feltűnően kevesen, csupán 6,7% dolgozik az iparban, ami a környék iparnélküliségére utal. Kiemelkedik a szövetkezeti cigány dolgozók magas aránya, ami az állandó munkaviszonyban lévő cigány dolgozók 25%-át jelenti, illetve az önálló engedéllyel rendelkezőké (20%), ami egy viszonylag szűk, de tökéletes cigány rétege utal.

3. Az egyetlen református községnek, *Jáskisérnek* volt a dualizmus korában a legnagyobb számú cigány népessége: 4,5 %. Ma a lakosok 13%-a cigány, bár ez magas érték, mégis aránylag kevésbé gyarapodott, mint más jász település. Okát abban kell keresni, hogy a 19. században megnövekedett a nagyobb gyermekszámú katolikus családok száma, és a magasabb természetes szaporodás miatt az arány kevésbé toródott el a cigányság javára. Különösen az ötvenes, hatvanas évektől szökkent magasba a cigányság aránynövekedése, mely tart ma is: igen magas a fiataloké: 42,2%, kiugró az iparban (59%) és a termelőszövetkezetekben (19,6%) dolgozó cigányok aránya is.

4. A járszági felsőjárásban a cigányság aránya kevésbé szembeötlő. Az egykori felsőjárás járás településeitől *Jászfényszaru* különül el, magasabb cigány népességével. A szintén peremhelyzetű község elpusztult a hódoltság korában, a Zagyva, Galga árvizei is hozzájárultak lassú fejlődéséhez. Bár a 19. század elején megkapta a mezővárosi rangot, de a dualizmus korában már erősen hanyatlott. Ma a cigányság aránya a községben 12,3%. Állandó munkaviszonya 81 %-uknak van. A munkaviszonnyal rendelkezők 82%-a az iparban és az építőiparban dolgozik.

5. *Jászberényben* 1893-ban 0,95%, 1990-ben 1,6% volt a cigányság lakosságon belüli aránya. Számuk alig növekszik, szinte stagnál. Még a korszerkezet is kiegyenlítettebb, csak 31%-uk 15 év alatti fiatal. A magasabb urbanizáltságra utal a középiskolákban, gimnáziumban tanulók nagyobb száma (45 fő), mely az összes középfokon tanuló járszági cigány diáknak csaknem fele. Foglalkozási struktúráját tekintve az itt élő cigányok „urbánusabbak”: 67,1%-uk az iparban, 27,7%-uk a kereskedelemben, hírközlésben, az építőiparban 2,1%-uk, a mezőgazdasági munkakörben pedig 1%-uk dolgozik.

6. *Jászárokszálláson* 1893-ban 1,1 %, 1990-ben 4% volt a cigány lakosok aránya. Az itt élő cigányság korösszetétele, iskolai végzettsége, foglalkozási szerkezete emlékeztet a

jászberényire, csak éppen a nagyközség hanyatlása miatt egyes foglalkozási ágak alapvetően kiestek.

7. *Jászfákóhalmán* a cigány népesség aránya 7,5%. A Zagyva és a Tarna torkolata mellett igen gyakoriak voltak az áradások, melyek a sárból, vályogból épült házakat elmosták. Így a hozzáértő cigányokat mindig szívesen alkalmazták az építkezésekkor. Ma, vasút híján, a közeli Jászberény jelenti a megélhetést a falu lakosságának. Így érthető, hogy a cigány dolgozók 80%-a az iparban dolgozik, de ez számszerűleg csak 52 főt jelent.

8. *Jászdózsa* cigány lakossága minimális, 1990-ben 26 fő volt, mely a népességnek csak 1,05%-a. Cigány lakosságának aránya, száma alig növekszik vagy éppen stagnál, hiszen a korstruktúrájában a 15 év alatti fiatalok aránya csak 15%.

Jászfelsőszentgyörgyről nincs adatunk. Emellett van négy jásztelepülés, ahol ma cigány család nem lakik. Ezek a községek csak a 19. század végén váltak önálló településekké, korábban egy-egy nagyobb jász oppidum (Berény, Árokszállás, Apáti) tulajdonát, pusztáját vagy tanyaközpontját alkották. Bár az önállósulás után ide is megpróbáltak cigányok betelepülni, de a lakosság nem fogadta be őket.

Jegyzetek

1 Magyarország legnagyobb cigányközösségei és a cigányok lélekszáma 1893-ban

1. Budapest	600
2. Hódmezővásárhely	551
3. Miskolc	496
4. Hajdúszoboszló	488
5. Szentés	470
6. Kecskemét	453
7. Szarvas	421
8. Szeged	407
9. Jászapáti	362
10. Siklós	322
11. Nyíregyháza	308
12. Békéscsaba	307
13. Karcag	304
14. Mohács	297
15. Jászkisér	271
16. Kiskunfélegyháza	254
17. Békés	238
18. Cegléd	237
19. Túrkeve	234
20. Jászberény	233
21. Szombathely	224
22. Mindszent	223
23. Tata	222
24. Kaposvár	215
25. Heves	214
26. Jászládány	213

2 Rostás-Farkas György-Karsai Ervin: A cigányok története. *Pest megyei füzetek*, 1990.

3 A járási területek a következő képet mutatják:

1893: alsójárás: 1087 fő ; felsőjárás: 643 fő

1990: alsójárás: 4 673 fő; felsőjárás: 3 568 fő

JÓZSEF KOLLÁR - TIBOR LÁZÁR

THE GYPSIERS OF THE JÁSZSÁG REGION

Significant numbers of Gypsies first appeared on previously homogeneous Jász settlements in Hungary in the latter part of the 18th century. During the 19th and 20th centuries, Gypsy handcrafters became incorporated in the Jász society. According to official data, at the end of the 19th century, their numbers did not reach 2 000. After 1945 the Gypsy population almost completely reached the social periphery on the 15 settlements of the Jász region. In 1990, there were a total of 5 983 Gypsies inhabiting 11 communities in this region. Most live in Jászapáti, the settlement with the largest proportion of Gypsies under the age of 15 is (44,6%).